

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS VÉGPERCZEI.

(Bártfay László naplójegyzetei. 1850. ápr. 17—25.)

1850. ápr. 17-kén. Vagy 17. v. 18-kán báró Wesselényi Miklós, ki Freywaldauból jött meg, Zsibóra utazandó s Emmerling vendégfogadójába szállott (1-ső emel. 22. sz. alatt), állítólag tüdőgyulladásban fekvén, nőm által üzenté, hogy szállani kívánna velem: félretevén tehát munkámat — 19-kén délután hozzá menék, s bizony rosszul találtam; nagy forróság gyötörte, melle hörgött, vért köpött, s csak erőlködve tudott szólni, azt is csak szakadozott szavakban, bizonyos idegen, vékony gégehanggal. — Jó hogy eljővél, úgy mond, végrendeletemről akarok veled szólni. Majd szólunk róla később, mondtam; talán hagynók el most, míg bajod könnyebbül; most a beszéd nehezedre esik. — De itt annak az ideje; felelé; nem lehet azt továbbra halasztani; érzem én azt, nem lehet halasztanom. — Híszem az igaz, mondtam, nagyon szenvedő állapotban vagy; látszik mindenkől, hangod s a nagy forróság eléggé mutatják, s ha ily erős testet láz és gyuladás fog el, bizony baj: de hisz' orvosod, habár veszedelmesnek mondja állapotodat, de javulást remél; azért légy nyugton, s a végrendelettel talán addig ne tépelődjél, míg a könnyebbülés be nem áll. — Minden esetre kívánom, úgy mond, hogy ennek tartalmával ismerkedjél meg mindjárt. Intett nejének: Mama, Nachtkastl. S neje közelebb tolta azt az ágyhoz. Ekkor a beteg a Nachtkastl felső fiókját kinyitá s abból egy négyrét borítékú *nyalábót húzott ki, melynek pecsétjei fel valónak ollóval vagdalva.** Itt van, mondtá, végrendeletem, és a pótlék (codicillus), mert a körülmények annyira változtak, hogy az alapvégrendeletet nőm és gyermekim miatt lényegesen meg kelle változtatnom; vidd magaddal, otthon olvasd el, holnap majd szólhatunk. Az nem szükséges, mondtam; elolvashatom itt is. — Azt sem bánom, tedd. — Elvonulván a mellékszobába, körülbelül egy óra alatt mind a kettőt hamarjában ugyan, de kitelhető figyelemmel megolvastam. — Amint visszamentem betegágyához, kiküldé a szobából mind nejét, mind Kati leányát, kik maguk után az üveg ajtót is behúzták. — Úgy tartom, mondtam neki, mindenről gondoskodtál; véleményem az, hagynád el a módosításokat, melyek talán zavartabbá tehetnék az egészet; annak tartalma elég világos. — Gondolkodjál felette, úgy mond, holnapig: majd gondolkozom én is; hány óraker jöhetsz? — A mikor parancsolod. És elébb azt mondtá hogy 8-kor

* Ez a boríték meg van.

jöjjenek, de később aztán 10 órára határozta megjelenésemet. Kérdem, az iratokat a Nachtkastl fiókjába teyem-e vissza? — Igen. — Oda tevéem; jó éjszakát mondék, jobbját megszorítva, mely forró vala, mint tűz. Hazajövék nőmmel, ki est felé szinte odanézett be látogatólag. Az idő 7—8 óra közt lehetett. — Másnap *ápril 20-kán* délelőtti 10 óraker hozzámenék. Az előszobában Kati leányától megtudtam, hogy keveset aludt; most azonban csendesebb, és olvastat magának neje által valami zsebkönyvből (úgy tetszik régibb évfolyamú Vergissmeinnicht Almanachból) valami könnyebb novellát. Bemenvén mondá, hogy még vagy negyed óráig folytassa neje az olvasást, aztán hagyjon magunkra. Ezalatt elég csendesen volt, de lélekzete iszonyú hörgő volt. Magunkra maradván, intett, venném ki az ismert fiókból végrendeletét. Pontról-pontra végig mentünk az alapvégrendeleten, némelyikét alig érintvén, mert azt mondá, tudja tartalmát, — a többinek pedig csak kivonatát mondatta el magának. A pótlék rendelethez kerülvén aztán a sor, mondám, mikép azt szórul-szóra jó lesz elolvasni. Megegyezvén benne: végig olvastam: de a végsoroknál, a hogy nejétől, barátitól bucsúzik, elfogott a megindulás, s megállék. Hallgatott ő is, több perczig: végre erőt vévén magamon az olvasást befejezém. — Ime, hallád, mikép rendelkezél 1838-ban (Erdő-Szádon, június tán 20. v. 21-kén), s mikép 1848-ban (Zsibón marc. 25-kén): úgy hiszem, mint ember, polgár, keresztény, úr, hazafi, apa, férj, rokon és barát mindenkép eleget tevéel tartozasaidnak; ne bántsd az irományokat, én legalább a változtatás szükségét nem látom, ha csak szándékod nincs valamit visszavonni, vagy tán bővebben megmagyarázni. — Egyébiránt mivel én az erdélyi törvényeket s jogi kellékeket voltakép nem ismerem, csak azon észrevételem van, hogy mind az alap, mind a pótlék rendeletben csak két-két tanú van aláírva, itt Magyarországon öt együttlévő s arra megkért tanúnak kellene aláírva lenni; ha gondolod, hogy ezt a formalitást pro superabundanti megtegyük, majd összehivatunk öt tanút, a két irományt új borítékba pecsételjük s aláíratjuk velük a boríték hátán nyilvánításodat, hogy ez végakarated. — Ez nem szükséges, mondá; Erdélyben elég a két tanú aláírása. — Mindenesetre fordulj be még hozzám holnap délután 4-kor. — Isten áldjon! s elmenék. — Még azt kell említenem: Midőn azon ponthoz jöttünk, *hol írásairól szól*, — kérdék: hát azokat kinek is hagytam? — *Kölcsey Ferencznek mondám — Szegény Feri! ő nem veheti már azokat által;* — továbbá, folytattam, Bártfay Lászlónak — Szegény Laczi! mondá ismét, hiszen Zsibón irataimat is feldúlták, égették. — *Apr. 21-kén* délután 4-kor a beteghez mentem. Reggel jobbulást gondoltak, annyiból, mert belső fájdalmai nem voltak oly élesek. De mikor én beléptem hozzá, bor-

zasztón hörgött, és izzadott; Kati szakalát fésülgette s arczáról törölgeté a veritéket. Megvallom, elrémültem látásán; s beszéde annyira töredezett volt, hogy egyes syllabákban szólott hörgés közben, s az is alig vala érthető. S némi magasztaltság, nem mondom zavar volt észrevehető gondolatai menetében. A mint megmondák neki ottlétemet (s már azelőtt több ízben kérdé, eljöttem-e, s phantasiájában hozzám intézte volna szavait), kérdék a körüllevők (neje, Kati, és Gr. Bethlen Jánosné) menjenek-e ki? nem felelt: de én mondam, nem lesz szükséges; — ő szakadozottan felelé: igen, lesz, mert sietni kell — azonban csak elhallgatott. — Jó ideig lábainál állottam, s mindnyájan hallgattunk. Kérde engem: meleg van-e oda künn? — Bizony meleg, mondam. — Rekkent meleg? — Igen, a házak mellett, felelé, hova a nap süt, mert épen semmi szél sincs. — Óh be szeretnék most szabadban, egy kis szellőn lenni. — Azután intett, hogy legyezzük. Mire Kati és úgy tetszik a dajka, ki orbánczos lábát simogatta, a takaróját emelgették, én pedig zsebkendőmmel legyezettem egy ideig. Nemsokára maga intett, szűnjek meg. Majd nejét szólította, olvassa meg üterét, de vegye elő az órát, hogy annál pontosabb legyen a számítás. — Neje az óra-percz elmúltával azt monda: 140 lüktetést számított. Ő pedig töredezve monda, — 168 meg ismét 166 volt annakelőtte. — Neje pedig válaszolta, hogy elébb is 140 volt. — A crisis első stádiuma nagyon rossz, úgy mond a beteg, de oly érthetetlenül, hogy csak igen bajosan lehetett hangjai s hörgése értelmét kivenni. Azonban én azt is nagy nehezen megértém, a mint monda, hogy jó lenne 15—16 foknyi fürdő. — Aztán eljött az orvos, *Garay*; midőn az orvosságot készíté számára, kérdé a beteg, mit kap? — Arsenicumot. — Adna talán *Aconitot*, mert az enyhítet rajta. — Nem *Aconit* volt az enyhítő, mond az orvos, de (ha ugyan én jól hallottam) *Acidum phosphoricum*: Azonban ha Nagysád kívánja, adok *Aconitot*. Nekem pedig csendesen monda *Garay* — már mindegy akár mit veszen be. — Kifordultam a más szobába. Ott vala *Gr. Bethlen Jánosné*, aztán ha jól tudom *B. Bruckenthalné*, *Veér Farkas* (ki már megérkeztemkor is ott volt kisírt szemekkel), *Zeyk*, és nemsokára *Kazinczy Gábor* is belépett. Ennek monda *Veér*: Mikép a beteg megegyezett, hogy holnap reggel 6-kor *Balogh Pált* megint odahivassák s consultáljanak — *Kazinczy* pedig felelé: hogy *Moskovics* is eljön s csak azt várja, hogy *Garay* eljöjjön s megegyezését adja. — Mondám, *Garay* bent van, — minek várni? *Moskovics* jöjjön mielébb, majd megszólítom e végett *Garayt* mindjárt. Kihíttam ezt; — óh, a legszívesebben, monda; tessék azon urakat (orvosokat) tüstént elhívni, de itt sem én, sem ők nem segíhetnek többé. — *Kazinczy* el is ment s magával hozta *Moskovicsot*. Ez alig pillantott

a betegre, pár percz múlva kijött hozzánk az első szobába s határozottan kimondá: menthetlenül oda van, ha csak Isten csodát nem tesz vele; — de emberi, orvosi erő nem képes rajta segíteni; holnap reggelnél tovább nem viheti. — Még egyet-mást szólván, mivel láttam, hogy legalább jelenleg a beteg velem nem beszélhet, mert hörgeése még sűrűbb s nehezebb lett, — rövid időre a szabadba fordultam ki. — Mielőtt kimenék, betekinték a beteghez: arcza már nagyon sápadt volt; Kati pedig, ki lábait simogatta, mondá, hogy azok és kezei hidegek. — Még azt kívánta jel által a beteg, kezével keresgélve jobb felé, hogy széket tegyenek oda; tettek; s ő ekkor mind a jobb, mind a balkezével megfogva a szék támaszát, úgy látszott, mintha ezzel is megragaszkodni kívánna az élethez. — Óráim 6-ra mutatott. Kimenék fel a Dunaparton, s onnan a Neugebau felső alejáján, hol a kivégzések történtek, megkerültem az új épületet, a Széchenyi-ligeten keresztül, hol sok ember sétált és zene szóllott, visszajövék, mintegy félhétkor az Emmerling fogadóba. Az előszobában már sírva találám a házicselédséget, úgy az első szobában a báró nejét s a többieket, kik között feleségem is. Azonnal benéztem a más szobába. Wesselényi, kissé jobbra fordulva, azon helyzetben, melyben a karszéket fogdosta elmentemkor, feküdt már lélekzet nélkül. *Garay, az orvos, a haldokló szívéen tartotta újját: vagy 3—4 percz múlva visszavonta azt onnan, s két kezével jelt adott, hogy mindennek vége.* — *A rendkívüli ember megszűnt élni.* — Az est szürkületével csak azt láttam még, hogy Tántzer Lilla is belépett a szobába; feleségem pedig a halott ágya mellé térdre hullván imádkozott csendesen; a 7 órai harangozás megszűnven behallatszott a csend és zokogás közé. — Hazajövék. — Másnap 22-kén reggel 8 tájban, Veér és Zeyk hozzám jövének. Előmutatám nekik a végrendeletet. — Ők is jónak látták, most a holttestet az itteni reform. sírboltba egyszerű beáldás után tenni le s később Zsibóra vitetni, mert a boldogult világosan kívánja végrendeletében, hogy odatakarítsák édesanyja és *Patakya* (nevelője) mellé. — Aznap délután, mint hallám, felbonczolták, s bebalzsamozták. — 23-kán délután 6—7 között, nagyszámú tisztos nép jelenlétében az István vendégfogadó udvarán, gyászbeszédet tartott felette tiszt. Török Pál reform. pap. — Nemcsak a hallgatók, de a menetközben az utcákon csatlakozott még nagyobb néptömeg kísérte a halottat a reformatusok sírboltjába. — Az ideiglenes eltakarítás a legegyszerűbb vala — fáklyák, czímerek nélkül. A koporsó fekete bársonnyal bevonva. — Esti 8 óra felé hazajöven, e sorok írásához fogtam. — Sok apró részletet is jegyzék fel; tevém ezt magamnak, — tevém azért, hogy a boldogult végpillanatai a szerint maradjanak emlékemben, miként azokat láttam, tapasztaltam. — A béke, nyuga-

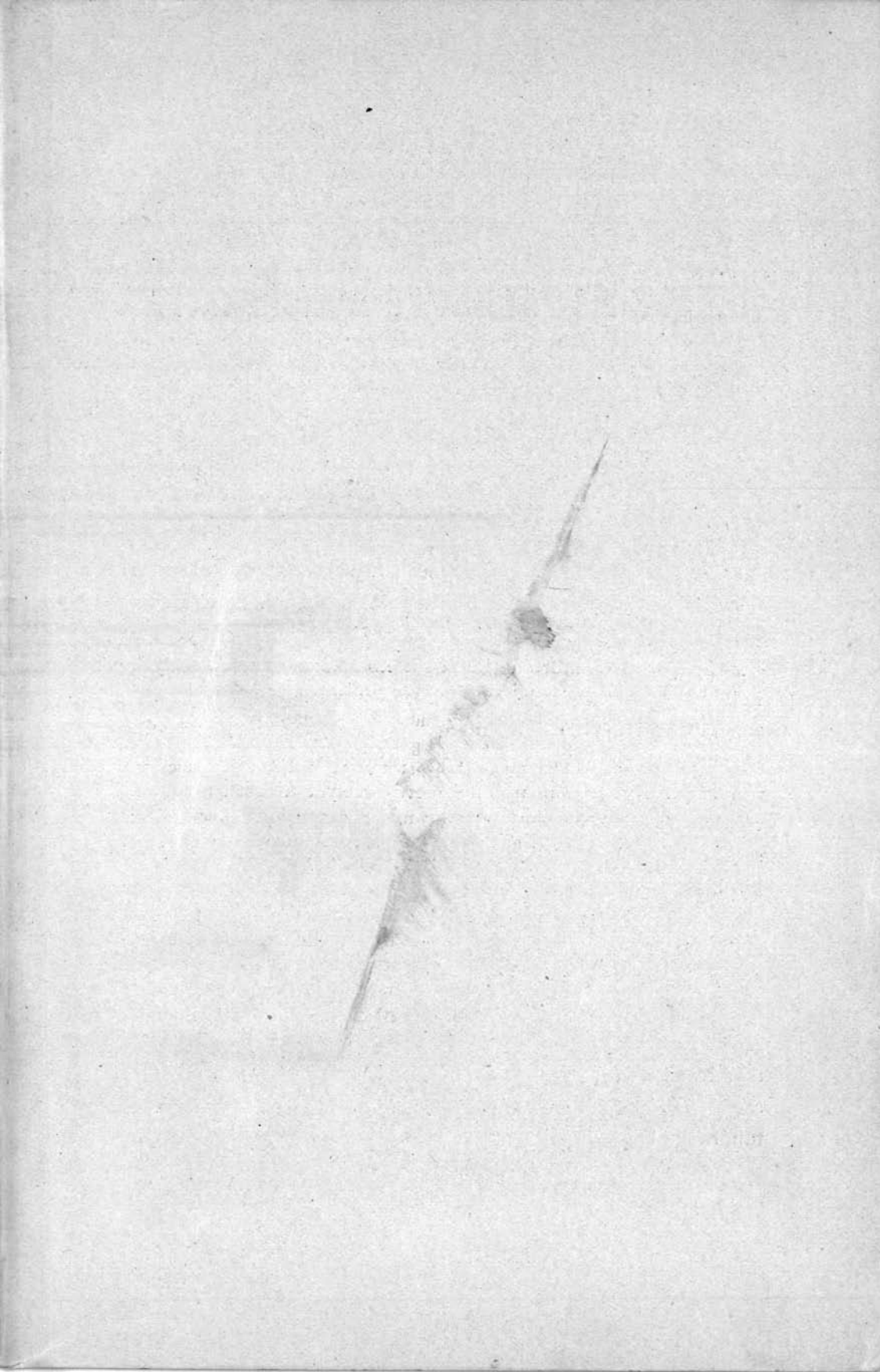
lom, s engesztelés angyala lebegjen felette! — Bár csak lenne alkal-
mam, időm életrajzához oly adatokat gyűjteni, mikből ahoz értő az
elhunytnak nevezetes, tartalom s eseménydús életét megírhatná. —
25-kén Veér Farkas és gr. Teleky Domonkos jövén hozzám, sétál-
tunk. Br. Wesselényi Miklós végrendeletéről, mely vasárnap óta nálam
volt, legczélszerűbbnek találtuk, hogy azt én az özvegy kezébe adjam
által az ő jelenlétökben. Annálfogva mindhárman a Hochstrass utczába
menénk, — hová a báróné a temetés óta költözködött, magánszál-
lást fogadván fel — átadván az iratokat.

Bártfaynak a gr. Károlyi-család levéltárában lévő naplójából közli

ÉBLE GÁBOR.

Bodnár Zsigmond *A magyar irodalom története* című mun-
kájára előfizetési felhívást bocsátott ki, melyből kiemeljük a követ-
kezőket:

Munkám négy kötetre terjed, melyben főleg a művelt nagy
közönséget tartottam szem előtt. Elhagytam a latin és más jegye-
teket, melyek zavarják az előadás folytonosságát s az idézeteket is
csak azért szőttem az előadásba, hogy érzékelhetőbb képet nyujt-
sanak a korról és embereiről. A mennyire tehetségem engedé, rajta
voltam, hogy önálló és eredeti legyenek. Mert nem lehet egy nagy
irodalomtörténet célja sem mások ítéleteinek jámbor ismétlése, jó-
akaró felhigítása. Az irodalom és művészet világában csak annak van
igazi jogosultsága, a kinek van valami mondani valója. Minden szem-
nek meg legyen a maga nézése, minden hangnak a maga színe,
mondja egy jeles francia bölcsész. Csekély műveltségű népeknél
minden kérdéstről csak egy vélemény uralkodik, míg a fejlődés, hala-
dás országában egy sereg új nézet jelentkezik, melyek újabb haladás
tényezői lesznek, hogy végre az ideális egység útját egyengessék.
Nálunk a lefolyt évek alatt sok esetben szűk felfogás, tehetetlen
és lomha közvélemény-féle volt az uralkodó, mely nem szerette az
eltérő véleményeket. Most talán megváltozik ez a helyzet s annyit
fog érni minden nézet, a mennyi és a minő érv áll szolgálatára.
Hogy könnyebben hozzá férhessek a közönséghez, munkámat nem
nagy kötetekben, hanem füzetekben teszem közzé. Egy-egy 5—6
íves füzet ára 50 kr. Egyszerre több füzetre lehet előfizetni. Az
előfizetési összeget Budapestre X. kerület Család-utca 5. sz. alá
kérem küldeni. Az első füzet május elején fog megjelenni, melyet
minden 7—8 hétben egy másik követ.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

az

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

ELSŐ ÉVFOLYAMÁRA.

Szerkeszti:

BALLAGI ALADÁR.

A Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága elhatározta, hogy f. év elején a fentebbi cím alatt folyóiratot indít, oly irodalomtörténeti cikkek közzététele végett, melyeknek ez idő szerint irodalmunkban nincsen állandó közlönye.

Felöleli tehát e folyóirat az egész magyar és idegen nyelvű hazai irodalom történetét, a tárgy történelmi oldalára fektetve a fősúlyt. Ily alapon nyernek benne helyet a hazai irodalomtörténet és segédtudományai körébe vágó feldolgozott értekezések és kritikák, valamint jegyzetekkel kísért irodalomtörténeti kisebb eredeti emlékek.

A folyóirat nagy-nyolczadrét alakban, negyedévenként legalább öt s legföljebb tíz íves füzetekben jelenik meg s egész évi folyama harminczkét ívre terjed.

Előfizetési ára egész évre 5 frt, egyes füzet ára 1 frt 50 kr. A pénzutalványok, reclamatiók a Magyar Tud. Akadémia kiadóhivatalának (Magyar Tud. Akadémia palotája), a folyóirat szellemi részét illető küldemények Ballagi Aladár egyetemi tanárnak (IX. Kinizsi-utca 29.) címzendők.